

Sygn. akt III CZ 41/17

POSTANOWIENIE

Dnia 19 października 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Grzegorz Misiurek

SSN Anna Owczarek (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa W. Ś.

przeciwko R. K.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 19 października 2017 r.,

zażalenia pozwanego

na postanowienie Sądu Apelacyjnego w [...]

z dnia 20 kwietnia 2017 r.,

uchyla zaskarżone postanowienie.

UZASADNIENIE

Postanowieniem z dnia 20 kwietnia 2017 r. Sąd Apelacyjny w [...] odrzucił skargę kasacyjną pozwanego R. K. od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 13 października 2016 r. wobec nieuiszczenia opłaty sądowej w terminie tygodniowym, liczonym od dnia doręczenia jego pełnomocnikowi odpisu postanowienia z dnia 22 marca 2017 r. Orzeczeniem tym uwzględniono wniosek pozwanego o zwolnienie od kosztów sądowych w postępowaniu kasacyjnym w części, tj. co do ½, i oddalono go w pozostałym zakresie. Sąd Apelacyjny wskazał, że pozwany złożył, w terminie biegnącym do uiszczenia opłaty sądowej od skargi kasacyjnej, ponowny wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych powołując się na zmianę okoliczności, ale został on zwrócony wobec nie załączenia oświadczenia obejmującego szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku i dochodach (art. 102 ust. 4 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych). Uznał, że tym samym wniosek ten nie wywołał żadnych skutków procesowych.

Zażalenie na powyższe postanowienie złożył pozwany. Wnosząc o jego zmianę poprzez zwolnienie od kosztów sądowych zarzucił naruszenie art. 398⁶ § 1 i § 2 k.p.c. wobec bezzasadnego odrzucenia skargi kasacyjnej przed rozstrzygnięciem postępowania dotyczącego zwolnienia od kosztów sądowych. Podniósł, że zarządzenie o zwrocie ponownego wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych pełnomocnik otrzymał jednocześnie z postanowieniem o odrzuceniu skargi kasacyjnej, co pozbawiło jego mocodawcę możliwości uiszczenia opłaty, zatem odrzucenie skargi było oczywiście przedwczesne.

Sąd Najwyższy zważył:

Zgodnie z art. 398⁶ § 2 k.p.c. sąd drugiej instancji odrzuca na posiedzeniu niejawnym skargę kasacyjną nieopłaconą. W praktyce orzeczniczej powstały wątpliwości co do wykładni pojęcia „nieopłacona” w sytuacji, gdy skarga podlegała opłacie w wysokości stałej lub stosunkowej obliczonej od wartości przedmiotu zaskarżenia, a wnoszący skargę wniósł o zwolnienie od kosztów sądowych. Zasada jest, że zgłoszenie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych oraz

wniesienie środka odwoławczego od postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych nie wstrzymuje biegu toczącego się postępowania, chyba że chodzi o zwolnienie powoda od kosztów sądowych na skutek wniosku zgłoszonego w pozwie lub przed wytoczeniem powództwa (art. 112 ust. 1 ustawy z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych, jedn. tekst: Dz.U. z 2016, poz. 623 ze zm., dalej jako: u.k.s.c.). Niemniej złożenie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych w terminie właściwym do opłacenia pisma odsuwa w czasie obowiązek uiszczenia opłaty, a aktualizuje go dopiero rozstrzygnięcie w jego przedmiocie. W razie prawomocnego oddalenia wniosku strony występującej samodzielnie przewodniczący ponownie wzywa ją do opłacenia złożonego pisma na podstawie art. 130 k.p.c., tygodniowy termin do uzupełnienia tego braku fiskalnego biegnie na nowo od dnia doręczenia stronie postanowienia, a gdy zostało wydane na posiedzeniu jawnym od dnia jego ogłoszenia (z wyjątkiem dotyczącym wniesienia we właściwym terminie zażalenia). Jeżeli jednak pismo podlegające opłacie w wysokości stałej lub stosunkowej obliczonej od wskazanej wartości przedmiotu zaskarżenia, zostało wniesione przez adwokata, radcę prawnego lub rzecznika patentowego sąd drugiej instancji, po doręczeniu postanowienia oddalającego w całości lub części wniosek o zwolnienie skarżącego od kosztów sądowych oraz bezskutecznym upływie terminu przewidzianego w art. 112 ust. 3 u.k.s.c., odrzuca skargę kasacyjną na podstawie art. 398⁶ § 2 k.p.c. (por. uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2017 r., III CZP 82/16, OSNC 2017, nr 7-8, poz. 75, mająca moc zasady prawnej).

Istota problemu występującego w rozpoznawanej sprawie związana jest ze zgłoszeniem ponownego wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych przed upływem terminu do opłacenia skargi kasacyjnej. O ile nie budzi wątpliwości, że wniosek oparty na tych samych okolicznościach podlega odrzuceniu i jego złożenie nie ma wpływu na bieg terminu (art. 112 ust. 4 u.k.s.c.), o tyle powstają one gdy wnioskodawca powołuje się na nowe fakty mające uzasadniać zwolnienie od kosztów sądowych (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 września 2009 r., IV CZ 64/09). Przyjmuje się z jednej strony, że ponowne złożenie wniosku nie może uchylić skutków prawomocności wydanego wcześniej rozstrzygnięcia i tym samym nie przerywa biegu terminu do uiszczenia opłaty, stąd dopiero

wydanie i uprawomocnienie się postanowienia o odmiennej treści w przedmiocie zwolnienia od kosztów sądowych powoduje utratę mocy pierwszego postanowienia. Z drugiej jednak – o tym, że nadal istnieje obowiązek uiszczenia opłaty, strona musi powziąć wiadomość z treści postanowienia o oddaleniu wniosku. Konsekwentnie, mimo braku podstawy dla wdrożenia postępowania naprawczego, data doręczenia odpisu tego orzeczenia albo gdy zostało wydane na posiedzeniu jawnym dzień jego ogłoszenia rozpoczyna bieg ponownego tygodniowego terminu z art. 112 ust. 3 u.k.s.c. Aktualizuje się bowiem wówczas obowiązek uiszczenia opłaty, a doręczenie postanowienia jest informacją o tym obowiązku, o podobnym charakterze procesowym, jak doręczenie samej stronie wezwania (por. uzasadnienie cyt. uchwały Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2017 r., III CZP 82/16, i powołane w nim orzecznictwo). Kwestia, czy stanowisko to zachowuje aktualność w sytuacji procesowej, w której kolejny wniosek o zwolnienie od kosztów sądowych oparty na nowych okolicznościach został zwrócony budzi uzasadnione wątpliwości.

Po pierwsze - konstrukcja i skutki prawne zwrotu pisma procesowego w postępowaniu cywilnym nie jest jednolita. Kodeks reguluje je w odniesieniu do pism procesowych które, mimo przeprowadzenia postępowania naprawczego na skutek nieuzupełnienia w terminie braków formalnych lub fiskalnych, nie mogą otrzymać prawidłowego biegu wskazując, że dokonuje się ich zwrotu dopiero wówczas, pisma zwrócone nie wywołują żadnych skutków, jakie ustawa wiąże z wniesieniem do sądu, a poprawione lub uzupełnione w terminie wywołują skutki od chwili wniesienia (art. 130 § 1-3, art. 130¹ k.p.c.). Z kolei wniesione przez zawodowego pełnomocnika pisma podlegające opłacie w wysokości stałej lub stosunkowej obliczonej od wskazanej przez stronę wartości przedmiotu sporu, które nie zostały należycie opłacone, przewodniczący zwraca bez wezwania o uiszczenie opłaty, ale w terminie tygodniowym od dnia doręczenia zarządzenia strona może uiścić brakującą opłatę i jeżeli uczyni to we właściwej wysokości, pismo wywołuje skutek od daty pierwotnego wniesienia, z zastrzeżeniem że nieskuteczny jest kolejny zwrot pisma z tej samej przyczyny (art. 130² k.p.c.). Częściowo odmiennie oznaczono skutki wniesienia pism procesowych z naruszeniem art. 87¹ k.p.c. i nieopłaconych wnoszonych wyłącznie za

pośrednictwem systemu teleinformatycznego, w których wykluczono postępowanie naprawcze, ale nałożono na sąd obowiązek wskazania stronie na bezskuteczność czynności (art. 130 § 5 i § 6). Zasadą jest zatem, że wprowadzie zwrócone pismo procesowe pozbawione jest wszelkich skutków prawnych, jakie zgodnie z przepisami prawa - zarówno materialnego, jak i procesowego - zostały wywołane jego wniesieniem, jednak o zastosowaniu tej sankcji nie decyduje data dokonanego zwrotu, tylko upływ terminu przewidzianego do jego uzupełnienia. Zaskarżalność zarządzenia o zwrocie wprowadzono tylko odnośnie do pism wszczynających postępowanie, tj. pozwu i wniosku w postępowaniu nieprocesowym (art. 394 § 1 pkt 1 k.p.c.). Ustawa o kosztach sądowych w sprawach cywilnych wprowadzając w omawianej sytuacji zwrot wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, bez względu na to czy wniesionego po raz pierwszy czy kolejny oraz czy opartego na tych samych czy na nowych okolicznościach nie dopuściła możliwości uzupełnienia braku ani nie oznaczyła rygoru procesowego. Wobec tego, że sąd nie podejmuje wówczas postanowienia w przedmiocie odmowy zwolnienia od kosztów sądowych poddanie kontroli instancyjnej zarządzenia o zwrocie wniosku na podstawie art. 380 k.p.c. nie jest możliwe.

Po drugie - doręczenie zarządzenia o zwrocie ponownego wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych opartego na nowych okolicznościach łącznie z doręceniem postanowienia o odrzuceniu skargi kasacyjnej przy przyjęciu, że wniosek nie wywołał skutków procesowych w zakresie biegu terminu do uiszczenia opłaty w istocie oznacza, że strona powinna, antycypując zwrot pisma, równoległe z jego złożeniem podjąć czynność sprzeczną ze złożonym wnioskiem, tj. uiścić opłatę.

Po trzecie - jakkolwiek art. 102 ust. 2 u.k.s.c. wprowadza powinność załączenia do wniosku oświadczenia obejmującego szczegółowe dane o stanie rodzinnym, majątku i dochodach, to nie można wykluczyć sytuacji, gdy może być ono zbędne. W ponownie złożonym wniosku pozwany przyznał, że nie uległy one zmianie, a istotną nową okolicznością miało być złożenie przez niego, jako niewypłacalnego dłużnika, wniosku o otwarcie postępowania restrukturyzacyjnego na podstawie ustawy z dnia 15 maja 2015 r. Prawo restrukturyzacyjne. Z treści

pisma wynika, że odpis tego wniosku został załączony. Zarządzenie zwrotu i zastosowanie rygoru wynikającego z doręczenia uprzednio wydanego postanowienia o odmowie zwolnienia od kosztów sądowych w części uniemożliwiło mu dostosowanie się do nowej sytuacji procesowej.

Celem przepisów wprowadzających rygoryzm w postępowaniu o zwolnienie od kosztów sądowych było zdyscyplinowanie stron, zapobieżenie przedłużaniu postępowania na skutek ponawiania bezzasadnych, niekompletnych wniosków, ale nie wprowadzanie swoistych pułapek procesowych. W tym stanie rzeczy przyjąć należy, że jeżeli kolejny wniosek o zwolnienie od kosztów będzie oparty na zmienionych okolicznościach, to strona może liczyć na jego merytoryczne rozpoznanie, a w wypadku jego zwrotu, podobnie jak oddalenia czy odrzucenia, termin do uiszczenia opłaty ponownie zaczyna biec od daty doręczenia odpowiednio zarządzenia przewodniczącego (postanowienia sądu) w tym przedmiocie. Innymi słowy o bezskuteczności pisma, zawierającego taki wniosek, decyduje data powzięcia przez stronę wiedzy o jego zwrocie. Zagadnienie powyższe nie było, jak dotąd, wprost przedmiotem wypowiedzi Sądu Najwyższego. W uchwale z dnia 27 marca 2014 r., III CZP 133/13 (OSNC 2015, nr 1, poz. 4) wyjaśniono jednak, że w razie zwrotu na podstawie art. 102 ust. 4 u.k.s.c. wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, zgłoszonego po wezwaniu do uiszczenia opłaty od sprzeciwu od wyroku zaocznego, przewodniczący wzywa ponownie do opłacenia sprzeciwu na podstawie art. 130 § 1 k.p.c. W uzasadnieniu uchwały odwołano się do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 20 lipca 2012 r., II CZ 61/12, że w każdym przypadku, po oddaleniu lub zwrocie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych, otwiera się stronie na nowo termin do uiszczenia opłaty, a przeciwnie stanowisko prowadziłoby do powrotu do poprzedniego stanu prawnego. Tymczasem art. 130² § 3 k.p.c., stwierdzający, że prawomocny zwrot wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych zawsze prowadzić musi do odrzucenia środka odwoławczego lub środka zaskarżenia został uchylony z powodu nadmiernego rygoryzmu. Z kolei w uzasadnieniu postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 19 października 2016 r., V CZ 64/16 (nie publ.) pośrednio zaakceptowano pogląd, że po zwrocie wniosku o zwolnienie od kosztów sądowych na podstawie art. 102 ust. 4 u.k.s.c. należy wezwać stronę, zastąpioną

przez zawodowego pełnomocnika, do uiszczenia opłaty, a termin dokonania tej czynności zaczyna bieg z chwilą doręczenia tego wezwania. Przypomnieć ponadto należy zgodne stanowisko judykatury, że sankcji związanej z rygoryzmem procesowym nie można domniemywać, stąd powinna być ona sformułowana jasno i wyraźnie (por. m.in. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 28 listopada 2006 r., III CZP 98/06, OSNC 2007, Nr 9, poz. 131, postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 14 listopada 2002 r., III RN 73/02, nie publ., z dnia 4 października 2006 r., I CZ 81/06, OSNC 2007, nr 2, poz. 36, z dnia 9 sierpnia 2016 r. II CZ 78/16, nie publ.). Wskazano, że przepisy o kosztach sądowych pełnią służebną rolę, w stosunku do norm regulujących sam przebieg procesu, zatem należy je tak wyklądać, aby zachowując swe funkcje zapewniały gwarancje możliwości wykonania przez stronę obowiązku procesowego (por. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 lutego 1976 r., III CZP 11/76, OSNC 1976, nr 7-8, poz. 162).

Z tych względów, wobec przyjęcia przez Sąd Apelacyjny wadliwej daty rozpoczęcia biegu terminu i odpowiednio uchybienia obowiązkowi fiskalnemu, zaskarżone postanowienie nie może się ostać i na podstawie art. 398¹⁵ § 1 zd. pierwsze k.p.c. w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c. orzeczono jak wyżej.

kc

jw